

NÉP ÉS NYELV

I. ÉVF.

11. SZÁM

1941. NOVEMBER

Mátyási József, volt helikoni részes-arató.

Solymossy Sándor nem érzélgős szépirodalmi cikkben, hanem tárgyilagos tudományos értekezésben fejtegeti a népdal különös varázsserejét: „Szinte titokzatos ez az egyetemes mély benyomás, amit ha magyarázni akarnánk, a legnehezebb problémák egyike elé állítanók saját magunkat.” — „Az értelmiség e népdalszeretete, ha eredetét kutatjuk, úgylátszik, atavisztikus vonás, amely hagyományként él benne máig.” (A magyarság néprajza III:81.) Helyes megállapítása, hogy: „a hűbériség világában a viszony a földnépe és a nemesi rend között jóval szorosabb, egybeforrottabb volt, mint ma gondolnók”. (I. m. 82.)

Ebből következik az, hogy a magyar nemesi rend tanult verselőinek nagy része van népdal-állományunk kialakulásában. Solymossy is megjegyzi, hogy „a szellemi hagyomány azért, mert titokzatosan az egyénekbe mintegy szétosztott néplélekben rejtőzik s az egyéni lelkekbe mintegy bezárható, — nem mentes a maga népiségétől különböző, idegen hatásoktól... a különböző társadalmi osztályok... közti érintkezés, kölcsönhatás előtt a lelki utak is nyitva vannak, éppen úgy, mint ahogy a tárgyi műveltségvagyon is alászáll felülről, ... ha rá az alkalmas érintkezés lehetősége megvan.” (I. m. 11.)

Ha tehát „a népköltészet lényegének megismerése és feltárása” a főadatunk, akkor nem szabad megelégednünk azzal, hogy „megkeressük a lélektani kezdő mozzanatot, utána pedig az ősalapotú törzsek költészetének legegyszerűbb elemeit” (id. m. 13.), hanem elő kell keresnünk és vizsgálnunk kell a műköltészetnek azokat az alkotásait, melyek szintén hatottak, nagyon is közvetlenül, a magyar népdal-költészetre.

Egyik olyan magyar költő, kinek nevének és munkásságának említése nélkül hiányos maradna irodalomtudományunknak, illetőleg néptudományunknak a népies irodalommal, illetőleg a népköltéssel foglalkozó része — egyik ilyen magyar költő: nemes Mátyási József.

Szóltam én már egyszer róla (NéNy. III. évf.), de újra szólnem kell, mert — a történelmi érzékű Kecskemét városát kivéve

— nemhogy ismerné Mátyási nevét a magyarság, de még a szak-tudomány művelői és olvasói sem igen tudnak róla, az ő irodalmi jelentőségéről és a Mátyásit tárgyaló irodalomról.

A néptudománynak politikai célú műkedvelői pedig nem is akarnak tudni róla.

*

Nemes¹ *Mátyási József* született 1764. márc. 21-én² a Pest-vármegyei Izsákon; atyja ott református pap volt.³ Tanulmányait a kecskeméti collegiumban kezdte s a debreceniben végezte be. Prókátori diplomát szerzett, s 1789-től 1794-ig⁴ gr. *Teleki József* titkoka volt, azután főítélőszéki esküdt. Költői munkásságának java része fiatal éveire esik;⁵ 1794-ben és 1798-ban jelent meg egy-egy kötete, alkalmi versek gyűjteménye; ez őt a magyaros irány legzamatosabb és legköltőibb tehetségének mutatja a nála néhány évvel fiatalabb *Csokonai* előtt. Az első kötet címe: *Semminél több Valami*, a másodiké: *Mátyási József Verseinek Folytatása*.⁶ 1799-ben gr. *Fekete János*hoz került Főtra, a szabadelvű, de magyar érzésű, gazdag főúrhoz, *Voltaire* barátjához, kora satyricus költőjéhez; őt *Mátyási* mint titkára, bizalmasa, költőtársa, híven szolgálta 1803-ig, *Fekete* gróf haláláig. Az irodalom pártoló gróf jóvoltából *Mátyási* életfogytig való évdíjat kapott s úgy ment ügyvédkedni Pestre; majd Izsákra húzódott s ott meg is házasodott. Harmadfél évi házasság után 1809-ben elvesztette ifjú hitvesét; fájdalommal emlékezik meg róla hosszabb bölcselő költeményt tartalmazó harmadik verskötetében, melyet 1821-ben adott ki ily címen: *A barátság és annak mester-sége* (I. 57. l.). Kecskemét polgára lett 1828-ban s ebben a városban töltötte életének hátralevő részét. Nem gyakorolta ügyvédségét, abbahagyta az irodalmi ambícióból való költést is: élt a vidéki társas élet szokott mulatozásainak a maga kevéssel megelégedő, független szegénységében. Kecskemét homokja eltemette az ő műzsáját is, mint nagyobb kortársának és városbelijének, *Katona József*nek, *Melpomené*ját. A nagy tragicust ez a titkos gyász fiatalon megölte, de a jó humorú és derült philosophiájú *Mátyási* késő vénségéig volt mulatozója és mulattatója a kecske-

¹ *Atyja halálára* írja. (*Semminél több Valami* 300. l.): Mert *Mátyási István* és *Zádori Sára* Nemességét tudja *Komárom* határa. (Vetéssy Géza szerint — M. J. élete és költészete 4 — atyja János volt, anyja Hódossy Mária.)

² Lásd 66-ik születése napjára írt versét.

³ Lásd *atyja halálára* írt versét (*Semminél több Valami* 301. l.) Az öreg *Mátyási*-pár olajfestésű arcképét *Holló Béla* félegyházi polgármester úr fedezte fel az izsáki paplak padlásán egy kutató útja alkalmával s azóta e két kép az izsáki ref. lelkész hivatalos szobájában függ. *Mátyási József* képe is megvan a kecskeméti ref. collegiumban. (V. ö. Szinyei: Lex.)

⁴ Vö. *Mátyási*: Frankfurti utazásom. I. l. (Akad. kéziratár *Földr.* 4. r. 12. sz.)

⁵ 1798-diki kötete végén írja. hogy 18 éve áll a műzsák szolgálatában. (384. l.)

⁶ Idézeteimben az előbbi I., az utóbbit II. számmal fogom jelölni.

méti és környékbeli névnapoknak, disznótoroknak s 85 éves korában halt meg 1849 jan. 5-én. Kecskeméti életének emléke az a kéziratban maradt versesomó, melynek teljes címe:

KALÁSZ-KAPARÉK,

mellyet, hogy semmi tarlóján ne vesszen, ezen Vontatótskába takarított; most pedig, maga Vers-Asztagjának végződésével, a' Nemzeti Tudomány-Szérűre Tsépel-tetés végett ágyaz,

MÁTYÁSI JÓZSEF

volt Magyar Helikoni Részes-arató.

1821.

*

Mátyásinak Kalászkaparék címmel két helyen van kéziratos költeménygyűjteménye: a M. Tud. Akadémiának és a Kecskeméti Ref. Főiskolának könyvtárában. *Színnyei: Magyar Írókban* egyiket sem találjuk. „Nyomtatatlan verseinek gyűjteménye“, melyet *Színnyei* a M. N. Múzeum könyvtárából említ, oly darabokat tartalmaz, melyek megvannak a *Kalászkaparékban* is. Az Akadémia példánya negyedretű 346 számozott lap, *Mátyásinak m a g á n a k k e z e í r á s a*. Kézirattári jelzete: *Írók 4-r. 44. sz.* A kecskeméti példány 1820-diki másolat. Az akadémiai tulajdonképpen két részből áll. Az első rész, melyben 1787—1817 közti darabok vannak, a 235. lappal végződik, utána pedig folytatólagos lapszámozással „A' *Fellyebbi Gyűjteménynek Folytatása*“ következik, 1819—1831 közti időből való tartalommal. Ez a toldalék nincs meg a kecskeméti példányban. A *Kalászkaparék*nak két darabját külön is kiadta *Mátyási* nyomtatásban („*Akkori Gondolatok midőn a' Felséges Királyi Hertzeg, Magyar Ország Nádor Ispánnya JÓZSEF, a' Felséges Orosz Császár Leányát Alexandra Paulownát el jegyzette. 1799*“ L. 8. lapon; „*Gróf Teleki Lászlóné, született Gróf Teleki Mária Asszony halálára*“ L. 69. lapon); egyiknek nagy részét pedig (*Gróf Fekete János ... neve napjára ...*“ L. 108. lapon) beleolvastotta a *Barátság*ról írt könyvébe (108—110. l.).⁷

Irodalmi föllépésekor a XVIII—XIX. század mesgyéjének legnagyobb lantosa, *Csokonai* sietett neki „zöld borostyánt szentelni“ (l. *Csokonainak „A' Semminél több Valami“* c. versét), de azon kornak legfőbb irodalmi hatalmassága, *Kazinczy*, a meg nem értés göggyével és haragjával tépte le azt *Mátyásinak* homlokáról: „Én nem tudtam, kacagjak-é, vagy széjjel tépjem a' könyvet... Ó Istenek, üzzétek-el az elmék' dőghalálát“ (*Kazinczy*

⁷ Mátyási Józseffel és irodalmi működésével részletesebben a következő közlemények foglalkoznak: 1. Mészöly Gedeon: „Mátyási: Frankfurti Utazásom.“ Széphalom c. folyóirat I. évf. 1. sz. 1927. — 2: Mészöly Gedeon: „Mátyási József és Kalászkaparékja. Népünk és Nyelvünk c. folyóirat III. évf. 4—12. sz. 1931. — Dr. Vetéssy Géza: „Mátyási József élete és költészete.“ Kecskemét, 1941. (Különnyomat a Kecskeméti ref. gimn. 1941-iki értesítőjéből.).

Levelezése II:362.) Maga *Mátyási*, mint régi mostoha irodalmi viszonyaink között sok más elkallódott tehetség, nem is tartotta élethivatásának, hanem csak ifjúi játéknak, a költészet gyakorlását (I. „A' Szerző a' maga *Munkáihoz*“ c. versét II. 381—386. l.), melyet a férfikornak komoly munkaideje elérkezvén, minden csalódottság nélkül készül abbahagyni; munkái felől nem áltatta magát nagy vélekedéssel, s a két magyar hazába kibocsátott két könyvének a fitymáló kritikák ellen ezt a tanácsot adta:

De ti mind ezekért ne nehezteljetelek,
Mert bizony nem-is nagy a' ti érdemeitek. (II:384.)

Nem vágyott borostyánra:

Nem kérek fejemre borostyánt 's tsillagot,
Nagy jutalom illet nagy érdemű Tagot.
Egy szálrózmarrinnal tzi méreül be-érem,
A' milyen a' munkám olyan lehet bérem. (II:384.)

De bizony, szerénységénél még nagyobb volt a kritika szigorúsága, ez a — vele szólván — „minden munkát meg-riszáló rosta“ és „minden fejeket meg-tépő borosta“, s miatta még ahhoz az egy szálrózmarrinhoz sem juthatott a derék *Mátyási*, nem pedig egész mostanáig, mert a mai irodalomtörténet még mindig kegyetlen kegyeletlenséggel hagyja ott *Mátyási* könyveit azon a pellengéren, melyre valamikor a különböző irodalmi irányok párttusáiban *Kazinczy* vetette. (L. *Pintér: M. Irod. Tört.* 1772—1831. I. köt. 184. l.) Az egy *Lehr Albert* volt az, legnagyobb költőinknek is legfőbb megértője és -értetője, ki *Aranynak* némely *Mátyási*-reminiscentiájáról írtában (*Magyar Nyelv* VIII:166) rámutatott a mellőzöttek érdemeire: „*Mátyási* bizonyára obscurus verselő, a kit kevésre becsül az irodalomtörténet, sokkal kevesebbre, mint megérdemli. Ismerve mondom ezt... Versei a gyökeres magyarság kincses bányája“. „Ismerve mondom“... e szavakban benne van az a gyanú, hogy ha *Mátyásit* jobban ismernék, jobb lenne a híre. Én tehát, mielőtt az ő gulyásnótájának bemutatására és tárgyalására rátérnék, igazolni akarom, hogy csakugyan megérdemli *Mátyási* az ő irodalmi jelentőségével, versstylusi hatásával való foglalkozást. Le akarom venni megjelent könyveit is a szégyenköről s kinyitatom néhol az olvasóval, hogy lássa, milyen magyar verselő stylus volt már közvetlenül *Csokonai* előtt és volt a nagy *Aranyn* előtt.

A párisi világiállítás huszárterme alkotójának, *Thallóczy*-nak, ki a huszárban látta az eszményi magyar jellem megtestesülését, elmondottam annak idején, s itt is elmondom azt, hogy ama legszebb magyar jelenségre *Mátyásinál* találjuk a legszebb hasonlatot. *Mátyási* a „Barkó Nemes Huszár seregében“ beállott pajtásának szájába (1789) ezeket az üdén termett szavakat adja:

De már úgy meg-ülök akármelly paripán,
Valamint áll tövén a' ki-nyílt tulipán. (I:228.)

Számtalan ilyen kép változtatja egymást *Mátyási*ban s ezt az egyet csak példának idézem. Gondoljunk a Mársokat, Herculeseket, Achilleseket, Ajaxokat emlegető régi, unalmas hasonlatokra, melyek *Gyöngyösinél* is hemzsegnének, s akkor tudjuk méltányolni az idéztem-féle hasonlat stylustörténeli jelentőségét. Ne mára gondoljunk, hanem a *Mátyási* előtti időkre. Akkor észrevesszük azt a nagy változást, hogy íme, van végre valaki, aki nem a deák költők papirosából tanulja a nyelv ékesgetését, hanem a maga nyitott szeme, lelke látásait mondja ki frissen, s mivel a magyar Alföldnek mezején, annak mépe között él, ott szemlélődik, gondolkodik, azért látásai, hasonlatai mindig magyarok, mert egyéniek.

Gondoljunk a Tiburokra és Tempékre s akkor észrevesszük, minő fordulat a stylusban az, mikor *Mátyási* a természetnek magyar szemben legszebb képét, a búzamezőket megfesti. Anekdotáizúnek érzik, hogy *Jókai* alispánja (az *Egy az Istenben*) a kies olasz tájaknál szebbnek tart egy pár ezer hold búzatáblát egy tagban. Affektálásnak tartanák, ha bevallanám, hogy valami csodálatos gyönyörűség fog el, mikor hegyi nyaralás után megpillantok a vonatról a barna szántások közepén, egy-két szántatlan maradt kepek-helyét, hullámzó arany tenger emlékét. Nem magamról beszélek hát, hanem philologiai szárazsággal csak utalok arra, hogy a rozs virágzása ihlette *Vargha Gyulát* egyik legszebb költeményére, mikor „az új kenyér szülemelő lelkét“ érezte „lengeni a tavasz fuvallatán“ (Ködben 77). Utalok arra, hogy *Móra Ferenc* a „búzamezőkről hozta“ legszebb prózáját, a legszebbet az „istenáldotta búzá“-ról írta (Georgikon). S akkor meg fogja becsülni az olvasó azt, hogy a magyarnak, talán csak a magyar-nak legszebb tájat nem idegen cifraságokkal, hanem a maga itt termett lelkének sugallata szerint merte megírni *Mátyási* (1791.):

Olly szép áldást láttam vajamerre voltam.
 Hogy a' tsudájába szemmel bele hóltam.
 Most a' föld a' vele öszve-békélt fggel
 Mint jó házas-társak élnek szövetséggel;
 Mert egymást ejtették olly gazdag terébe,
 Hogy egyiknek sem fér a' magzat méhébe,
 És az Édes Anya, de már rég' mostoha
 Természet, hő kezűbb ennél nem vólt soha.
 Meg-szánván kenyérért síró gyermekeit,
 Mintegy két marokkal szórta-le étkeit.
 Mintegy eledellel terhelt szekerekbe,
 Négy ígás szeleit a' gyors fellegekbe
 Bé-fogván, el-járta éhel hólt világát,
 'S mindenütt egy-aránt osztá gazdagságát.
 Mint főző fazékkal úgy bánék a' földdel,
 Meg-tölté essővel 's enni való zölddel,
 És 'a nap tüzénél azt olly bőven főzi,
 Hogy talám tsinossan tállalni sem győzi.
 Azért Teremtőjét áldja az éhező,
 Nagy asztalt terítvén számára a' mező.
 Könnyezve szórta el a' költsön kért magot,
 Most pedig énekel reménylívén asztagot.

Nád-szállal mérkődzik, 's úgy áll a' gabona,

Mint a' parádéra ki színelt katona.

Néhol terhe alatt ereje el-fogyott,

'S mintegy szülő Aszszony fekvő ágyba rogyott. (II: 90—91).

De nemcsak a derült realitas, hanem a komor visio is megtalálja *Mátyásiban* erős képzeletű festőjét. „Öt hónapok alatt Édes Attyát, Lelki barátját“ és egy „Ifjú Jóakaróját“ eltemetvén, „egy sírban, a' hova kedvesei után gondolataival le-szállott, képzelei a' Halálnak egész föld' gyomrában-való birodalmát“ és onnét ily megrázó sorokat döröglet föl (1790):

Mitsoda kietlen szomorú mélység ez,

Mellyet talám a' nagy pokol verme végez?

Melly kétségbe ejtők itt a' gondolatok!

Melly rettenetek minden ábrázatok!

Imé Temető ez, egy rémítő hánya,

Mellyet a' régiség döggele tele hánya,

'S hova most-is sepri miként a' szemetet

A' halandóság az emberi nemzetet;

Imé a' koporsók, mellyeket sok százak

Le-raktak, mint annyi dolog tévő házak.

Hol a' munkás férgek rakásra verődve

Emésztenek mintegy napszámra szegődve;

Az élet öröme a' kedves nappallal

Ki vagynak rekesztve innét vastag fallal;

Nintsenek fel-néző ablakok az égre.

Alá nyílnak azok egy mély setétségre;

Az érzékenységek nyújtóznak meg-halva

Az örök álomnak mákjától el-alva;

Egy minden lármánál terhesbb hallgatásnak

Siket rabjává kell lenni a' hallásnak;

A' zajgó tábornál több irtóztatóság

Ez a' képzelődő egyedül valóság;

Nints száj, még-is egy nyelv mennydörgő szavával

Ezt kiáltja: *meg-halsz! Stentori* lármával. (II: 51.)

Igy bizony *Csokonai Vitéz Mihályig* egyetlen magyar költő sem tudott írni. A legutóbb idézett sorok is — egy kálvinista „bucsuztató“ részlete — 14 évvel megelőzték *Csokonainak* „Lenni? vagy nem lenni?“ kezdetű híres halotti verseit. A falusi kántoroknak temetési rigmusait *Mátyási* emelte először irodalmi színvonalra, s utána a alkothatta meg *Csokonai* ama bölcselmi költeményét. *Mátyásihoz* írt, már idézett versében el is ösmeri őt mesteréül:

Magam utánad azomba

A Parnassusi Templomba

Menitem nyomba.

Az eget legtöbbet a pásztor, a szántóvető nézi. Közülük is az égből a legtöbbet az alföldiek látják. A régi tengerjáróknak, vitorlázóknak, nem volt meg az a nyugalom az ég szemlélésére, ami századokon át-megvolt és ma is megvan az „Alföld népé“-nek:

Szerettek a síkra heveredni hanyatt,
Kalap lévén vánkos a fejetek alatt,
Nézni a fiastyúk s göncölszekér felé,
Olykor-olykor el is andalodni belé.

S ha néztek fölfelé, néztek balra, jobbra
S nincs egy földi fűszál, mely rátok hajolna
S mindenütt, mindenütt csupán eget láttok:
Ti is égben vagytok akkor, azt tudjátok.

Szeretitek látni a szép hajnal tövét,
Hol a kerek földhöz tűzi bársony övét.
Legszebb, legpirosabb ott az ég almája,
Púpos hegy körösleg be nem harapdálja.

Hát mikor fél szemmel egyenest néz a nap
A sík pusztá színén: mint örültök annak!
Ugy-e, attól félti és azért néz széllyel:
Nem pattant-e rajta domb az elmúlt éjjel?

(Arany: *Az Alföld népéhez.*)

Nem véletlen tehát, hogy alföldi költőinknél kerül elő legtöbbször a mennyi boltja, mint költői meglátás tárgya, olyan fölfogással, melyből nem a távoli csodálat, hanem inkább a megszokottság szeretete érzik. Jól tudjuk, mily jellemzők mind az Alföldre, mind *Aranyra* az ilyen personificatiók, melyek az égi jelenségeket valósággal velünk élőknek éreztetik:

Elfeküdt már a nap túl a nádas réten,
Nagy-vörös palástját künn hagyá az égen,
De az éj erőt vett, csakhamar beronta.
Az eget, a földet bakacsimba vonta,
És kiverte szépen koporsószegeivel:
Fényes csillagoknak milljom-ezerével:
Végre a szép holdat előkerítette
S ezüst koszorúnak fejtül oda tette.

(Arany: Toldi V.)

Nos, hogy *Mátyásira* térjek, egyszer én *Mátyási* verseiből — ugyan ki ösmerné ezeket? — fölolvastam egy kiváló irodalomtörténet-írónk előtt a következő sorokat, azzal a kérdéssel, hogy mondaná meg, kicsoda írhatta vajjon azokat:

Imé fogat a' nap pompaszekerében,
Ülven sugári közt inneplő képében,
Fel költvén a' hajnalt, szűz szoba leányát,
Meg-seprete véle az Egek márványát.
Tiszta kék selyemmel az útát vonatja,
Arany patkós lovát nyargalva hajlatja. (I: 262.)

Bé-hunytá szemeit a' nap-is már szinte,
De még-is a' hegyen által ránk tekintte.
A' szunnyadozó fák mind talpra állottak,
'S bár álmos észszel-is, de fejet hajtottak. (I: 267.)

..... már nagy idő vala,
 A' fáradt természet mely álomba haña,
 Bé-lévén takarva fekete paplannyal,
 Mellyet tsillagzattal mint sűrű arannyai
 Öreg szüléjének számára ki-hánya
 Az Est-hajnal, az Éjj' ágy-vető Leánya. (II: 151.)

Meghallgatván ezeket az én tudós barátom, azt felelte: „Nem *Arany* írta, de olyan, mintha *Arany János* írta volna — fiatalabb korában“. És ez a felelet találó volt. *Arany-stylus* ez, e *stylus* fiatalabb korából. A magyar Alföld ege termette az ilyen sorokat *Mátyási* egyéniségében s ezek az alföldi ég alatt kelő hangulatok *Mátyási* húrjairól szállottak *Aranyéra*.

Valamint *Csokonait* is szorosabb szálak fűzik *Mátyási*hoz, úgy *Aranytól* is *Mátyásira* nem csupán félig öntudatlan reminiscenciák utalnak bennünket, hanem *stylus*beli egyezések is, ennek pedig alapja nemcsak a két író alföldi tősgyökeres magyarságának közös volta, hanem *Arany* részéről *Mátyásinak* öntudatos élvezése, tanulmányozása is. A XVIII. század végén a latinos, franciás, németes költői irányok között szinte megvetett volt a magyarosoké, de most már látjuk, hogy irodalmunknak ezen ága volt az a fő meder, mely más, csak mellék-folyók segítségével *Arany* és *Petőfi* művészetévé mélyült, szélesedett, hatalmasodott. Nemzeti irodalmunknak ama ki nem száradható medre őrzi *Mátyási* költészetét, mely előzőihez és társaihoz mérve hasonlíthatatlanul a legkevesebb iszapot és a legtöbb aranyat tartalmazza, úgyhogy abból legnagyobb jeleseinknek kincsei közé is volt minék keverednie, általuk közvetve — mint egy névtelen adakozó — ma is gazdagítva még bennünket a szegény *Mátyási*. Közvetlen hatására pedig még jobban elmondhatjuk felőle, amit *Arany* mondott a magyar költői *stylus* atyjáról, a XVII. század *Gyöngyösi*jéről: „A nyelvtanuló, a költő még most is járhat hozzá iskolába“.

Eddig is ösmert, jobban mondva: ismerhető költeményei és hatásuk tehát oly tisztességes, sőt kivételes helyet biztosítanak szerzőjüknek, hogy méltán fordulhatunk érdeklődéssel ismeretlen költeménygyűjteménye felé is. Várákozásunkban nem fogunk csalódni, mert abszolút mértékkel mérve: akadunk benne oly munkákra, melyekért bokrosabban is megérdemelné a jó *Mátyási* a r o z m a r i n szálakat; korukba helyezve pedig vissza e későn előkerülő szellemi termékeket: általában becses adalékokat szolgáltatnak irodalmunk fejlődésének történetéhez, az író személyének — melyben kiváló egyéni vonások mellett az akkori vidéki alkalmi költő típusát is láthatjuk — megértéséhez, és az efféle írók környezetének rajzához.

*

Népiesség és humor: *Mátyási* költészetének alkotó tényezői közül e kettő határozottabb körvonalakban bontakozik elő kézíratos könyvéből, mintsem a kinyomottakból.

Népies tárgyú és alakú a könyvnek legszebb darabja, egyben *Mátyási* egész költészetének legértékesebb termése, sőt sok mulandót produkált korának egyik örök maradványosága alkotása, az a *gulyásnóta*, melynek teljes címe: *Sorsával elégedő Gulyásnak Pásztori Dallja*. A benne lévő jellemző erő oly nagy, hogy ethnographusaink, köztük a legjobb szemű *Herman Ottó* is (*A magyar pásztorok nyelvkincse* 23. l.), midőn a magyar gulyás igaz képét akarják szemünk elé állítani, csupán ezt a verset idézgetik. Magakedveltető szépségét mutatja az, hogy még szerzője életében a nép ajkára került s többé-kevésbbé megrövidítve, változtatva, részleteire bomolva népdalként vagy népdalokként máig is él az egész országban s népdalgyűjtőink a negyvenes évek óta máig gyűjteményeik fő ékességül szedegetik össze a tökéletes teljességű egésznek szétpergett gyöngyszemeit hazánk legkülönbözőbb tájairól. E gulyásnótának egész kis irodalma van már; de mielőtt annak téves megállapításaival foglalkoznám, először is közlöm magát a verset; ez annak pontos közlése *Mátyási* tulajdon keze irásából.

Sorsával elégedő Gulyásnak Pásztori Dallja.

(1823.)

Nem bánom, hogy parasztnak születtem,
Tsak azért mert Gulyássá lehettem;
Eb tserélne cserényt palotával,
Sem életet köszvényes nagy Úrral.

Kis Királyság így is állapotom,
Igazgató törvény bunkós botom.
Országom egy egész Baromjárás,
Nagy Potentát a' Számadó Gulyás.

Öt bojtárnak vagyok fejedelme,
Ugy bötösülnek: Gazdám ő kegyelme,
Gulya fekszi körül cserényemet.
Hat komondor istrázsál engemet.

Magambanis helyén van szív lélek,
Se zsványtol se vadtol nem félek,
Mást nem bántok, engemet se bánt más,
Haj! de boldog egy *Rébéri* Gulyás.^s

Van ég alatt lakni bátorságom.
Városinál nagyobb szabadságom,
Ha szegény is, de magamé vagyok,
Szolgálatba szegődéséért álok.

Mikor Jobbágy kaszál, gyűjt. azt mondom,
Ur dolgára nekem semmi gondom;
Feles füvel vagy arató részszel
Nem bajlódom, könnyebb élni készszel.

* Teleki Grófok Pusztája Solt és Földvár között a' *Rébér*. (Mátyási.)

Az a kötelességem törvénye,
 Ha takarít Gazdám vagy erszénye,
 Én ki hordjam négy ökörrel télen,
 's Míg benne tart egyik erdőszélen.⁹

Gazdagságra nints semmi szükségem.
 Van egészség ahoz eleségem,
 Hord a' Gazda jó heti kenyeret,
 Főzeléket szalonnát eleget.

Nem kell nints is sok tζίfra podgyászom,
 Vetett ágyra kis székről nem mászom,
 Édes Szülém szoktatott padkára,
 Most se vágyik a' testem párnára.

Azt nem mondom, nints asztalom, székeim,
 Mert Hertzegnek siuts annyi mint nekem.
 Enyim minden halom és ló partia,
 Ülök, eszem, a' hol kedvem tartja.

Meg vagyok két ökrű taligával,
 Úgy mint nagy Úr a' magazinjával,
 Ha tarisznyám vetem a' vállamra,
 Velem együtt jár az élés kamra.

Szobát, konyhát, tartok a' cserényben,
 Ál kenyerem szalonnám szekrényben.
 Bográts Vödör Szolgafa Fakanál
 Egyebem, de több minekis annál.

's Azért élek jól mint hal a' vízben,
 Vendégség van mindennap négy izben,
 Mégse szerzek gyomor terhet véle,
 Mert a' Trekta mindég tsak egy féle.

Hajnal előtt ki törlöm a' csipát,
 Főhászkodás után gyűjtök pipát.
 Személődöm marha közt sétálva,
 Van é bádjjatt, nints é meg dézmalva.

Ha látom hogy nem lett semmi hibám,
 Álám gyűröm börszékek a' subám,
 Izék tűznél kenyeret pirítok,
 Rá fanyársrol szalonnát tsurdítok.

Meg fejik a' Tzimert, Kajlát, Zsombót,
 Ozsonnának olt a' Bojtár tarbót,
 Gazduram is ra kiki csapogat,
 Erte dohányt kulats bort hozogat.

Délben ha kész bográtsos ebédem,
 Körül üli velem a' cselédem.
 's Ugy el lakunk fordított kásával,
 Mint a' Goróf, hűsz harmincz tálával.

⁹ Értsd: Csak az a dolgom, hogy amit gazdám megtakarít, azt én ki-hordjam a pusztára: hadd egyik ott az erdőszélen a pásztorok, míg benne tart! *Mészöly*.

Ebéd után ha rám érik álom,
Gyöpön vetett ágyamat találom,
Jobban nyugszom bokrok árnyékában,
Mint beteg Úr a' prádé szobában.

Hevertemből ha kelek frissülve,
El ballagok dalolva füttyülve,
Gulyámat sétálva legeltetem,
's Itató kút felé térítgetem.

Víz meréssel mozgatom testemet.
Meg újítja fáradás éhemet,
's Majd tarhonyát eszem vatsorára,
Oszlán gyújtok tűz mellett pipára.

De azért hogy együgyűen élek,
Szépszint, erőt, Pappal se cserélek,
's A' melyi Uram nem hiszi, tiszteltem,
Tessék gyöpön meg birkozni velem.

Nem kínálom a bőrömet Pestre,
Mint a' rosszszul telettetett birke;
Tsak Uraknak hagyom a' patikát,
Mindnyájáért sem adnám Pannikát.

Bötsülöm a' pásztori gúnyámat,
Nem cserélném Szűrömet, Subámat,
Tekintetes Ur Décbundájáért
Se Plébánus Reverendájáért.

Mikor olvad a' Nadrágos nyárban,
En szellőzők gyóts ingben gatyában:
's Fittyet hányok a' télnék subából,
Mikor Urfi ki se búj szobából.

Nem szegődöm posztó köpönyeget,
Ázás ellen ha zápor fenyeget
Ki fordítom a' subámat szőrrel,
Vagy készülök a' galléros szűrrel.

Mikor látok fergeteg idejét,
Ki gyűröm a' süvegem tetejét,
Fel se veszem a' felhőt alóla,
Mert a' Jégis viszsza pattog róla.

Ha bőv ingem gatyám széltől lobog,
Lány keblében a' szív értem dobog,
's Inkább ölél mint Pesti Gavallért,
Híjjában fitogat neki tallért.

A' Paripám száz forintos Fakó,
Repül szintügy szikrázik a' patkó,
Mint én azis igaz Magyar-fajta,
Nyulat is el korbátsolnék rajta.

Ha meg unom magamat pusztába,
Rá nyergelek megyek a' Tsárdába,
Szépen szólok a' Kortszmárosnének,
Adjon szállást látogatójának.

Be van a' két szűröm újja kötve,
's Nem tagadom mi van bele téve,
Az egyikbe atzél kova tapló,
A' másikba száz forintos bankó.

Azért mondják az Irigyek rólam,
Ihatom bort, mert eleget loptam:
Nem kívánok azoknak egvebet,
Hogy ne lássák a' tsillagos eget.

Fuladjon meg szemöktől a' varjú,
Mert nem sült rám soha csak egy borjú,
's Kurvannyoknak azt mondhatom vissza,
Hogy van annak a' ki meg nem iszsa.

Komiszáros mitsoda fán terem
Azt se tudom tsak nevit eszjerem,
's Ha költők is a keresményemből,
Ki parantsol az én erszényemből.

Bort sem iszom fogadásom tarja,
Vizet inkább ha galambom hozza,
De aztis úgy ha kútboi meríti,
Tsókos ajkát korsóhoz érteti.

Szeretöm a' Kortsmárosné Lánya,
Nem ér azzal Körmöty Selmecz bánya,
's Angyal Pannikámat el is veszem,
Híres neves Gulyásnévá teszem.

Am szegődjön más Jámor több bérre,
Bábolnára vagy Mezöhegyesre,
Mink meg élünk *Kébéri* pusztában,
Erdős János Úr szoigálatjában.

Mert annak ad Isten a' kit szeret,
Olyan Gazdát, ilyen jó kenyeret,
's Nótámban is ez az utolsó sor:
Boldog ember a' Rébéri Pásztor!

*

Mátyási neve alatt egy 1826-diki másolatból 1880-ban jelent meg — némi szövegbeli eltérésekkel — a *Kecskeméti Lapok* 31. számában ez a költemény. Ethnographusaink sokat foglalkoztak vele, de mivel nem találták meg a *Mátyási*-kéziratokban, és egyéb okokból is, azt állapították meg róla, hogy nem *Mátyásié*, vagy legalább is aligha övé. *Madarassy László* szerint „állítólag“ való *Mátyásitól* (*Nomád Pásztorok* 12. l.); *Sebestyén Gyula* szerint, ha előkerülne is a *Gulyásnóta* *Mátyási*-kézírata, az „csak lejegyzés lehetne, mert *Mátyási* soha nem írt ilyen tökéletes népies-séggel“ (Ethnogr. 1914: 197); *Herman Ottó* is ilyen értelemben van: „Állítólag az egész *Mátyassy József* műve... Kiadott művei azonban nem tartalmaznak népies elemeket. A költemény... végig népies és nem foglal magában *Kazinczy* előtti nehézkes elemeket, mint *Mátyási* kiadott művei“ (*A magyar pásztorok nyelvökincse*, 23. l.).

Szegény *Mátyási*! Mikor még tudták róla, hogy efféle gulyásoknak való verseket farag, megvetették parasztossága miatt;

mire pedig megnőtt az úgynevezett népies stylus becsülete, akkor meg elvitatják tőle a tudósok az ő szerzőségét!

Most már azon ellenvetéssel szemben, hogy a *Gulyásnóta* nincsen meg *Mátyási* kézírataiban, rámutathatunk a *Kalászkaparekra*: kétségtelen, hogy e gyűjteménynek minden darabja, tehát a *Gulyásnóta* is, úgy, amint van, *Mátyási* műve. Arra a kétségre, hogy kinyomtatott könyveiben miért nincsen ennyire népies hangú darab, szintén könnyű a felelet. Azért, mert a halotti bucsuztatók és lakodalmi üdvözlések, az elmélkedések és panegyrisek között nincs egyetlen olyan tárgyú költemény sem, mely, mint a *Gulyásnóta*, a nép fiának szájába lenne adva. Tárgyukhoz képest *Mátyási* kinyomtatott könyvei nagyon is népiesek, s egyetlen költőnk sincs sem előtte, sem utána, akinek műveiben annyira érvényesülne az élő népnyelv és a stylusában annyi kép fogant volna még a földművelők és pásztorok életéből, világából. Hogy *Mátyási* csak lejegyzője volna e dalnak, mint *Sebestyén* föltenné, szintén több okból lehetetlen. *Madarassy* ugyanis „kitűnő jellemzés“-t lát ebben a gulyásnótában, „mely — úgymond — az akkori gulyáséletet aprólékosan lefesti“ (*Nomád pásztorkodás* 12. l.); *Vikár* meg egy újabb résszel ügyetlenül összeragasztott s a *Mátyási* egészéhez képest csonkított, toldozott népi változatra azt mondja, hogy „úgyszólván amit a pásztor egy 24 órán belül érez, gondol és tesz, mind benne van ebben a költeményben“ (*Vikár: Somogy megye népköltése* 416. l.). No mármost éppen ez a jogos dicséret a legfőbb érv a mellett, hogy a *Gulyásdal* népies ugyan, de népi, vagy — mint *Sebestyén* fejezi ki óvatos merészséggel (id. h.) — fél-népi nem lehet, mert a nép, értsd: valamelyik parasztlégény, vagy, ha jobban tetszik: „a természet egyszerű gyermeke“, hoszszú, rendszeres, kimerítő, szabatos genrekép megalkotására, kivált oly mesteri külső formát is adva hozzá — nem képes. Azt csak olyan tehetséges író tudta megcsinálni, aki a nép közt növen föl, azt jól ismerte, de azon fölül humanisticus nevelésben is részesülván, a poéta *Gyöngyösi* utódai közé lépett. *Gyöngyösi* követőinek volt az az erényük és bűnük, hogy mint mesterük egy-egy tárgyról — *Arany* szavai szerint — „mintha iskolában feladott thema volna“, írtak „böven“, „egy nadály szívóságával“ csüggték rajta s addig ott nem hagyták, míg ki nem facsarták, „mint a citromot“. „Ezek — teszi hozzá *Arany* — művészi rendező elme kormányása alatt jó tulajdonságok“ (*Koszorú* 1863: 554. l.)... *Mátyási* tehát körülményeinél, hajlamánál és tehetségénél fogva éppen arravaló volt, hogy ezt a *Gulyásnótát* költhesse. Elfogulatlan szemmel különben észrevehettünk abban oly részleteket is, melyek nemcsak nem népiek, hanem még a népiesség realismusának is híjával vannak. Hogy a gulyás reggel csak fohászkodás után gyújt pipára s a vízmerést úgy tekinti, mint egészséges testmozgást, és hogy bort nem iszik, mert fogadása tartja: ezeket csak olyan régi műköltő írhatta, akinek fülébe

nemcsak magyar nóták csendültek bele, hanem verődtek *Rousseau* kora népidealizáló irodalmának műhangjaiból is. *Mátyási* tudott franciául és olvasta a francia írókat. Azok, akik *Mátyási* ki nyomtatott művei alapján tagadták meg tőle a szerzőséget, nem vizsgálódhattak elég lelkiismeretesen. Hiszen vádjuk ellen éppen *Mátyási* két fiatalkori könyve a legalkalmasabb paizsok, melyeken a böngésző szem szakasztott olyan kalapácsnyomokat lel, amilyenek annak a híres nótának az alkotmányán látszanak: úgy hogy nyilván megtetszik a mesterük azonos volta. Az egészről kiszakítva vesztenek ugyan az idézetek meggyőző erejükből, de azért elégnek tartom itt röviden utalni a következő egyezésekre:

Gulyásnóta.

14. versszak. Hajnal előtt ki törölöm a' csipát
Foházkodás után gyűjtök pipát.

Verskötet.

- I: 184. És mikor a' pompa kitörli a' tsipát,
Már fölöstököltél 's ki szittál egy pipát.

Gulyásnóta.

15. versszak. Izék tűznél kenyeret pirítok,
Rá fanyársrol szalonnát tsurdítok.

Verskötet.

- I: 182. Táplálóbb testednek, és jobb ízű szádunk,
Szeletje fa nyárson süített szalonnádnak.

Gulyásnóta.

- 24—25. verssz. 's Fittyet hányok a' télnék subából,
Mikor Urfi ki se búj szobából.

— — — — —
Ázás ellen ha zápor fenyeget
Ki fordítom a' subámat szőrrel,
Vagy készülök a' galléros szűrrel.

Verskötet.

- I: 180. .... patyolaton át a' szelet nem szűrőd,
Hanem jól testedhez szorítván a' szűrőc
Neveted a' pompást, mikor bőre ázik.
És a' nyalkát, a' ki szántsándékkal fázik.

Gulyásnóta.

3. versszak. Hat komondor istrázsál engemet

Verskötet.

- I: 186. Egy vagy két komondor az egész vigyázat.

Gulyásnóta.

10. versszak. Azt nem mondom, nints asztalom, székem,
Mert Hertzegnek sints annyi mint nékem,
Enyim minden halom és tő partja,
Ülök, eszem, a' hol kedvem tartja.

18. versszak. Gyöpön vetett ágyamat találok.

Verskötet.

- II. 111. .... nékem,
Minden mező ágyam, mindenik hegy székem.

Viszont a nép ajkáról lejegyzett változatokban bukkánunk olyan értelmetlenségre is, mely csak abból magyarázható meg, hogy *Mátyási* szerette az eredetibb szöveget. Így például a változatok „révbeli“ gulyást emlegetnek — ez abszurdum. Azonnal megértjük azonban e tévedést, ha tudjuk, hogy *Mátyás*nál „rébéri pásztor“ van, ki a Telekiek rébéri pusztáján Erdős János úr szolgálatjában él és *Mátyási* egy rébéri mulatása emlékére írta ezt a *Gulyásnótát*. (V. ö. *Hazánk s a Külföld* 1868: 399.). Természetesen, mint más műköltők, *Mátyási* is használhatott föl költeményéhez régebbi motívumokat, népieset írván, népieseket. Nótás legények voltak a pataki és debreceni collégiumok nevéndékei, s a közülük vált poeták régibb dalok mintáit is hímezgették tovább, régibb szépségeket is szőttek újabb műveikbe. A „Nem anyától lettél, rózsafán termettél...“ s „Orcáid rózsái ha közel volnának...“ gyönyörű dalokat is beleillesztette *Poóts András* a *Sénai Lukrécziáról* írt énekbe (*Ifjúi Versei* 6. és 14. l.). *Mátyási* is bizonyára ráemlékezett a *Gulyásnóta* írtakor a következő régi, collégiumi *juhászénekre* (Régi Magy. Könyvt. 35. sz. 120—121. l.), melyet *P. Horváth Ádám* is említ (*Váczy: Kaz. Lev. XIV: 21.*):

Ortu solis instante, radios jam levante,
Agmen meum producendo, ad pascua promovendo
Rore coeli madidum, calco gramen humidum.

Mikor az nap felvirad, sugarival felhasad,
Juhaimat kieresztvén, legelőre kivezetvén,
Harmatos füven járok, zöld pázsiton sétálok¹⁰

Cibus qui me satiat, jejunum reficiat,
Nollem cum mitris abbatum et cum epulis onastum,
Ut jambere debeam, quis abducit, videam.

A melly étel elégít, éhségemben megsegít,
Nem cserélem az urakkal és nagy süvegű papokkal
Asztalát fel nem váltom, jobbnak azt nem állítom¹¹

Corpus canis tuetur, nullum sane veretur,
Agmen curat, hostem fugat, dormienti invigilat.
Me fortuna beatum, a diis sic amatum.

Kuaszz örzi testemet, nem félhetem életmet,
Mellettem van, vadra csatáz, ha aluszom, réám vigyáz.¹²
Ígyen a boldog élet,¹³ melylyel Isten szeretett.

¹⁰ Hevertemből ha kelek frissülve... Gulyámat sétálva legeltetem.

¹¹ Van egészség, ahhoz eleségem

Úgy jól lakunk fordított kásával,

Mint a' Goróf hús harminz tálával.

¹² Hat komondor istrázsál engemet... Se zsiványtól se vadtól nem félek.

¹³ Boldog ember a' Rébéri Pásztor!

Sceptrum regis non opto, sātius est, quod porto,
 Pedum meum pastorale, regnor possessione
 Commigremus jam oves, ad praesepe ob dulces.

Királyok koronáját, nem kívánom pálczáját,
 Jobb a pásztori bot annál, királyok birodalmánál.¹³
 Már juhaim sétálunk az akolba s ott hálunk!

Mátyásinak ez a „dalcsirá“-ja azonban, melynek változata Erdélyinél is megvan (I:228) a gulyásnóta eredeti voltát még inkább láttatja velünk. Ha a *Gulyásnótának* azokat a változatait, legtöbbször töredékeit, melyek a népdalgyűjteményekben vannak, figyelmesen megvizsgáljuk és összehasonlítjuk Mátyási szövegével, akkor is arra az eredményre jutunk, hogy Mátyási írott szövege az eredeti, a népi szövegek pedig csak ezen írás után terjedtek el, néhol hibátlanabban, néhol hibásabban, zavarosabban, hiányosabban. Érdekes az ily összehasonlítás azért is, mert ezáltal tanulmányozhatjuk azt, hogy milyen viszony lehet egy műköltő szövege és annak a nép ajkára került változatai között. Nem bántom Szakál és Erdélyi szövegét, melyeket részletesen tárgyalt Sebestyén Gyula (Ethn. 1914: 197). Azok a szövegek nem tarthatók híven lejegyzett népi szövegeknek. De bemutatok olyan változatot, melyet Kovács György szájából Jután hallott Vikár Béla (Somogygy. 133):

Cifra szűröm Veszperémbe vöttem,
 Érte harminc forintot fűzettem;
 Ha én ezt a nyakamba terítettöm,
 Mindön legén szeret akkor engöm.

Zsíros ümög, gatyá vagyon rajtam,
 Sarkamat veri tarisznyaszíjjam,
 Főre csanom cseñérke-kalapom —
 Szélős ez világra semmi gondom.

Úgy sétálok végig az uccában
 Csuka-óru, finyoros csizmában:
 Fényös baltám vállomra legyintöm,
 Szíjjostoromat nekieresztöm.

Csakúgy harsog, akkorát durrantok,
 Röggel korán legelőre hajtok,
 Két kolompos az gulám előtt jár,
 Utánnok megint én, a kis bujtár.

Ha már a falu végire érök,
 A kocsmába azonnal betérök,
 Azt kijáltom: hajja-e kocsmáros,
 Van-e még olyan nyóc karajcáros?

Töltsé telle két iccés kobakom,
 Az árát böcsülettel mögadam;
 Szépön kéröm: várgyon el egy hétig,
 Megfizetöm utósó fillérig.

¹³ Kis Királyság így is állapotom.
 Igazgató törvény bunkós botom.

Addig igrá a föl a ház falára:
Hány forintnak hágtam az nyakára,
Igrá föl azt: hány icce bort vöttem,
Akkijér' egy krajcárt sem füzettem.

Kocsmáros úr, ne féjjen kegyelmed,
Itt hagyom ám borájér' szűrömet;
Ha ki nem váltom a gyűjö hétre:
Akasztassa a cégér helére! —

Nem bánom, hogy parasztnak születtem,
Csak azér hogy gulássá lőhettem.
Eb cseréjőn cserént palotával,
Vagy életet köszfényös nagy úrral.

Kis királság az én állapotom:
Igazgató törvény bunkós botom,
Országom az egész baromjárás —
Nagy potentát egy révbeli gulyás.

Hat bujtárnak vagyok fejedelme,
Ügy tisztölnek: gazduram kegyelme;
Gula kerétti a cserényömet,
Hat komondor istrázsál engömet.

Magamban is bennem van a félők:
Sem zshivántul, sem vadtul nem féllők;
Ha szögény is, de magamé vagyok:
Szógállatot szegődségér' állók.

Ha látom az fürgeteg üdejét,
Begyűröm a süvegem tetejét,
Csak úgy nézöm az üdöt alulla,
Még a jég is visszapattog rólla.

Még asz' mondják: nincs asztalom, széköm;
A bárónak sincs olyan, mint néköm:
Zenyim egész halom álló partja,
Öszöm-iszom, mikor kedvem tartja.

Díbe' ha kész bográncsos ebédöm,
Körülülük velem a cselédöm.
Ügy jóllakom fordított kásával,
Mind egy goróf husz-harminc talával.

A hunyadi nagy itató kútnál
Ráterelőm a vizre a gulám,
Kutágosba vágom az baltámat,
Rúakasztom szűröm, tarisznyámat.

Föltűröm a sipujjú üngömet,
Ügy meríttöm gulámnak a vizet:
Két-három száz vödör viz ölég már,
Legelőre hajtsd őket, kis-bujtár.

Hogyha kiérök a legelőre,
Leteríttöm a subám a gyöpre,
Onnand nézöm: a gulyám merre jár,
Merre terelgeti a kis-bujtár.

Ila este van, hajtók a tanyára,
Magam mőnök a gulám nyomába.
Kétfelől a két komondor kutyám.
Előttük mög vezér a kis-bujtár.

Behajtok a fészörös akóba,
Körösz-vasat tőszők a kapumra.
Osztán guláshussal vacsorállok,
Szőmejjimet lenyomgyák az álmok.

Akkor fekszőm nyugton a subámra.
Rátekintők csalfán a rózsámra,
Átölelöm szép karcsu derekát.
Akkor mondunk egymásnak jóccakát!

Hajnal felé fölkelök helemből,
Kitörlöm a csippát a szőmőmből:
Te kis-bujtár, hallod az ebadtát!
Hamar hozd ede azt a pálinkát!

Akkor köszön jó röggelt a bujtár
Adjon isten néköd is, hű szógám.
— Gazdauram elt van a pálinka,
Körülnéztem a gulát, nincs hiba.

Ez már csakugyan hű népi szöveg. Modern gyűjtő úgy irta le változtatás nélkül, amint hallotta. Mármost ha ezt összehasonlítjuk a *Kalászkaparék* kéziratával, nyilván láthatjuk, hogy Kovács György jutai gulyásnak nótája a *Kalászkaparék*-belinek nemcsak népi átfarmálása, hanem annak értelmetlenebbé és költőietlenebbé tétele. Látjuk, hogy ez a jutai nóta tulajdonképpen két különböző compositiójú nótának ügyetlen összeragasztása. Első fele az első hét strophá, csak ott kezdődik a tárgyalt *Gulyásnóta* eleje: „Nem bánom, hogy parasztnak születtem“. Az első fele valóságos népi termék; bizonyára az ismert *Gulyásnóta* bátorított föl valami versfaragó gulyást arra, hogy annak mintájára ő is versbe szedje a gulyás életének olyan mozzanatait, melyek az ő szemében fontosabbak. E rész menete lassú, compositiója szétfolyó, rhythmusa döcögő, gondolatai szegényesek, halaványabb, erőtlenebb stylusmásolat a *Gulyásnóta* után. Azért megjárna magában, mint népi termék, de teljesen visszássá válik összezsapva a *Gulyásnóta* maradék stropháival. Fiatal, hetyke legény jön elé a nóta elején, a „kis bujtár“, a második részben meg már „Hat bujtárnak vagyok fejedelme“. De a második rész, mely a *Gulyásnótából* van véve, az is önmagában is zavaros. E második rész elején „Hat komondor istrázsál engemet“, a végén meg: „Kétfelől a két komondorkutyám“, előbb „Gula kerétti a cserényömet“, azután meg „Behajtok a fészörös akóba“, először kevéssel megelégedve „Úgy jóllakom fordított kásával, Mind egy goróf húsz harminc tálával“, azután dicsekszik a gulyás a fényes lakomával: „Osztán guláshussal vacsorállok, Szőmejjimet lenyomgyák az álmok“ (ilyen nem népies, sőt magyartalan sort, mint ez utóbbi, csak népi költő faraghat, nem tudatosan népies stylusú

műköltő); megmaradtak ezek az önérzetes sorok, hogy: „Ha szögény is, de magamé vagyok: Szögállatot szabadságér' állok“, de ennek a két sornak csak úgy volna értelme, ha utána következnek a földművelő jobbággyal való összehasonlítás, ami megvan *Mátyásinál*: „Mikor Jobbágy kaszál, gyűjt, azt mondom, Ur dolgára nekem semmi gondom“. Érthető és szép ez *Mátyásinál*:

Azt nem mondom, nints asztalom, székem.
Mert Hertzegnek nints annyi mint nekem,
Enyim minden halom és tő partja,
Ülök, eszem, a' hol kedvem tartja.

Az alföldi puszták széktavai közé viszi képzeletemet ez a versszak, de kizökkent a hangulatból az olyan képtelenség, hogy a jutai nótá a „halom álló partja“-ról beszél. A „révbeli gulyás“ értelmetlen voltáról már szoltunk.

A többi hiteles népi változatok mind még töredékesebbek, jelentéktelenebbek. Össze van csapva egyikben minden kapcsolatot nélkül ez a két stropha s ennyiből áll az egész nóta:

Nem báuom, hogy gulyásnak születtem
Csak azért, hogy számadó lehettem.
Tíz bojtárnak vagyok fejedelme:
Úgy tisztölnek, számadó kegyelme!
Mind azt mondják, nincs asztalom, székem,
Egy grófnak sincs olyan, mind énnékem;
Asztalom a Tisza, Duna partja,
Oda ülök, a-há kedvem tartja.

(Sebestyén: Dunánt. 307.)

Lám, itt a tő partjából már „Tisza, Duna partja“ lett — mintha a kettő között úgy szaladgálna ebédje után a gulyás, mint italáért a csobánci kutya Csobánc meg Diszel közt. A másik nóta elkezdi (294.):

Hat bojtárnak vagyok fejedelme,
Úgy tisztelnék, gazd' uram kegyelme;
Terelem a gróf Zichy gulyáját,

erre aztán a rávágó negyedik sorban a méltósággal teljes „gazd' uram“ bántó hangulatváltozással egyszerre hetyke legénnyé válik:

Szeretem a megye minden lányát!

Nem folytatom az összehasonlításokat. Ennyiből is kitűnik az, hogy a *Gulyásnótának* minden olyan változata vagy töredéke, mely akár régebbi, akár újabb népdalgyűjteményünkben előfordul, mind romlott és rontott szöveg; ép csak az a szöveg, mely *Mátyási Kaláskaparé-k*-jában van a maga szerzeménye gyanánt a maga kezével írva, még pedig olyan stylusban, olyan verseléssel, amilyen *Mátyásinak* a nagy Alföldön kifejlődött egyéni költői sajátsága.

Az úgynevezett *Gulyásnóta* tehát *Mátyási József* költeménye.

(Folyt. köv.)

Mészöly Gedeon.